Roma Kamu Hukuku'nda Consul'lük Makamı(*)

Consulship in Roman Public Law

Doç. Dr. **Duygu ÖZER SARITAŞ**(**)

Öz:

Consul'ler, kralın yerini ve yetkilerini alan ilk *magistratus*'lardır. *Consul*'lük makamı "*cursus honorum*"-daki ulaşılabilecek en yüksekteki *magistratus*'luk makamıdır. Bu makamda birbirine eşit yetkilere sahip iki *consul* yer almıştır. *Comitia Centuriata* tarafından bir yıl görev yapmak üzere seçilmişlerdir. Roma Hukuku'nda consul seçilebilmek için yaş, sınıf, süre ve gerekli magistratus'luk makamlarında görev almış olma gibi çeşitli koşullar belirlenmiştir. M.Ö. 367 yılına kadar sadece patricius'lar consul olabilmekteyken; Lex Licinia Sextia ile plebs'lerin de bu makama gelebilmesi kabul edilmiştir. Görevlerini, "birlikte yönetme (*collegialitas*)" ve "yıllık olma (*annuitas*)" ilkelerine dayanarak yürütmüşlerdir. Sahip oldukları *impreium* yetkisi ile Roma Devleti'ni *Senatus* ve *Comitia*'larla iş birliği içinde yönetmişlerdir. İlk zamanlarda devletin, idari, askeri ve yargısal bütün yetkilerini kendilerinde toplamışlardır. İlerleyen süreçte farklı *magistratus*'lukların kurulmasıyla bazı yetki ve görevlerini yeni kurulan *magistratus*'luklara devretseler de her zaman üst düzey devlet görevlisi statüsünü ve önemini korumuşlardır. Cumhuriyet Dönemi idaresine karakteristik özelliğini veren önemli bir *magistratus*'luk makamı olmuştur. Hatta Roma'nın kronolojik tarihinde Cumhuriyet Dönemi, "*Consul*'ler Dönemi" olarak adlandırılmıştır. *Consul*'lerin hukuki statüsünün ortaya konulması Cumhuriyet Dönemi anayasal düzenin anlaşılması açısından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler:

Consul, Magistratus, Cursus Honorum, Imperium, Dilectus.

Abstract:

Consuls were the first magistratus to take the place and powers of the king. The office of consul was the highest magistratus in the "cursus honorum". In this office, there were two consuls with equal powers. The Comitia Centuriata elected them to serve for one year. In Roman Law, conditions such as age, class, duration and having served in the necessary magistrates' offices were determined to be elected consul. Until 367 BC, only patricians could be consul; after this date, with the Lex Licinia Sextia, it was accepted that plebeians could also hold this office. They carried out their duties based on the principles of "governing together (collegialitas)" and "annuality (annuitas)". With their impreium authority, they governed the Roman State in co-operation with the Senatus and Comitia. In the early times, consuls summed up all the state's administrative, military and judicial powers. In the following period, with the establishment of different magistracies, they transferred some of their powers and duties to the

(*) Makale hakem incelemesinden geçirilmiştir.
Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 30.05.2024 / Kabul Tarihi: 10.07.2024.

(**) Anadolu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Roma Hukuku Anabilim Dalı, Eskişehir - Türkiye,
E-posta: duozer@anadolu.edu.tr,
Orcid Id: https://orcid.org/0000-0002-8983-1075.

newly established magistracies, nevertheless, they always maintained the status and importance of high-ranking state servants. It was an important post of magistratus that gave the administration of the Republican Era its characteristic feature. In fact, in the chronological history of Rome, the Republican Period was called the "Period of Consuls". Revealing the legal status of Consuls is also important in terms of understanding the constitutional order of the Republican Era.

Keywords:
Consul, Magistratus, Cursus Honorum, Imperium, Dilectus.

Giriş

Roma Devleti'nde Krallık Dönemi'nin M.Ö. 509 yılında son bulmasının ardından Cumhuriyet Dönemi Roma'sında kralın yerini ve yetkilerini *magistratus*'lar (yüksek devlet görevlileri) almıştır. Cumhuriyet Dönemi idaresini, Krallık Dönemi idaresinden ayıran, bu idareye kendine özgü karakterini veren, devleti idare eden tek bir *magistratus*/(*rex*) yerine her yıl seçilen *magistratus*'ların varlığıdır.[1] Cumhuriyet Dönemi'nde kralın yerine yönetime geçen ilk *magistratus*'lar *consul*'ler olmuştur. Roma'nın M.Ö. 509 ile M.Ö. 27 yılları arasındaki dönemi *Consul*'ler Dönemi olarak adlandırılmış ve kronolojik tarih her yıl seçilen iki *consul*'ün adıyla kayıt altına alınmıştır.[2] Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren varlığına rastladığımız bu *magistratus*'lar Cumhuriyet Dönemi Roması'nın idaresine karakteristik özelliğini veren bir unsurdur çünkü Roma Cumhuriyeti'nin anayasal düzeninin Senatus, *comitia*'lar (halk meclisleri) *magistratus*'lar olmak üzere üç önemli unsuru vardır. Bu nedenle *consul*'lerin hukuki statüsünün ortaya konulması bu anayasal düzenin anlaşılması açısından da önemlidir.

I. Consul'lerin ve Consul'lük Makamının Genel Özellikleri

A. Makam Unvanları

Consul'ler, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk zamanlarında; devletin, idari, askeri ve yargısal bütün yetkilerini kendilerinde toplamış oldukların-dan çeşitli isimlerle anılmışlar; ordunun önünde giden (*praeire*) kumandan olmaları dolayısıyla *praetor* (önden giden), en yüksek yargılama organı olarak yaptıkları görev nedeniyle *iudices* (tekili *iudex*) yani yargıçlar, yürütme görevleri dolayısıyla ise *magistratus* veya beraberce iş gören/kurul/mevkidaş anlamına gelen *consul* (*cum-salio*'dan) denmiştir.[3] *Consul*'ler, M.Ö. 367 tarihli *Lex Licinia Sextia*'ya kadar *praetor* unvanını kullanmaya devam etmişlerdir. Bu kanun ile *consul*'lerin büyüyen Cumhuriyet'te artan iş yükünü hafifletmek ve sürekli orduların başında Roma dışına çıkan *consul*'lerin yokluğunda, yönetimsel boşluğa yol açmamak amacıyla *şehir praetor*'luğu (*praetor urbanus*) makamı kurulmuştur.[4] Her ne kadar *consul*'ler, şehirde olmadıkları zamanlarda, bizzat belirledikleri ve *praefectus urbi* (şehir valisi)[5] olarak adlandırılan kişiye Roma şehrinin yönetimini bıraksalar bile yine de *imperium* sahibi bir *magistratus*'un varlığına ihtiyaç duyulmaktaydı.

Praetor'luk makamının kurulmasıyla *praetor* unvanının kullanımı azalmış; *consul*'lerin *praetor* unvanı bu makamla bütünleşmiş, M.Ö. 305 yılında ise isimleri *consul* olarak yerleşik hale gelmiştir.[6] Bununla beraber *consul*'lük ile *praetor*'luk makamı ayrılmış olsa da iki makam

[1] UMUR, Ziya, Tarihi Giriş, Kaynaklar, Umumi Mefhumlar, Hakların Himayesi, İstanbul, 1965, s. 27; KARADENİZ ÇELEBİCAN, Özcan, Roma Hukuku, Ankara, 2019, s. 21.

[2] GREENIDGE, A. H. J. (Abel Hendy Jones), Roman Public Life, Londra, 1901, s. 197; TEKİN, Oğuz, Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş, İstanbul, 2008, s. 196.

[3] UMUR, Roma Hukuku, s. 27; KARADENİZ ÇELEBİCAN, s. 21.

[4] UMUR, Ziya, Roma Hukuku Lügatı, İstanbul, 1975, s. 120.

[5] UMUR, Roma Hukuku, s. 28.

[6] KARADENİZ ÇELEBİCAN, s. 22; TÜRKOĞLU, Gökçe H. "Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 2, 2009, s. 258, 260; Yine aynı şekilde *census* yapma yetkisi de M.Ö. 443 yılında *censor*'luk makamı kurularak *censor*'lara bırakılmıştır. SMITH, William, "Censor", Dictionary of Greek and Roman Antiquities, Londra, 1875, Bağlantı: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Censor.html, (Erişim Tarihi: 1.06.2024).

arasındaki sıkı bağ devam etmiş; *praetor*'lar ve *consul*'ler aynı usulle seçilip, aynı gün, aynı yemini ederek, göreve başlamışlardır.[7]

B. Makama İlişkin Temel İlkeler

Consul'lük makamı "*cursus honorum*"daki ulaşılabilecek en yüksekteki *magistratus*'luk makamıdır.[8] Roma Hukuku'nda *magistratus*'ların hukuki durumları ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Öncelikle consul'lük makamının bir şeref (honos veya honor) makamı olduğu belirtilmelidir. Bu nedenle ilkesel olarak görevlerinin gerektirdiği masrafları, savaş ve zorunlu masraflar dışında kendileri karşılarlar, maaş almazlar.[9] Roma Hukuku'nda *magistratus*'ların mutlak hâkimiyetine yol açmamak amacıyla idari, yargısal ve askeri yetkilerin belli bir süre ve birden fazla organ tarafından kullanılması şeklinde önlemler alınmıştır. Böylece yürütme ve yargı kuvvetleri ayrılmış, birbirlerinin denetlenmesi ve dengelenmesi sistemi olarak tanımlayabileceğimiz "birlikte yönetme (*collegialitas*)" ve "yıllık olma (*annuitas*)" ilkeleri, *magistratus*'luğa ilişkin temel ilkeler haline getirilmiştir. Birlikte yönetme ilkesi her bir makamın, eş yetkilere sahip, aralarında iş bölümü olan en az iki *magistratus* tarafından paylaşılmasını ve *magistratus*'lar arasındaki iş birliğini öngörmektedir. Yıllık olma ilkesi ise *magistratus*'lık makamlarındaki görev sürelerinin çoğunlukla 1 yıl gibi kısa bir süreyle sınırlandırılmasıdır.[10]

Özellikle *cursus honorum*'daki sıra ve görev süresi, *magistratus*'luk makamlarına aday olmak için gereken asgari yaş ve görevler arasında bulunması gereken süreler M.Ö. 180 tarihli *Lex Villia Annalis* ile belirlenmiştir.[11] Ayrıca daha üst bir *magistratus*'luk için öncekinin görev süresinin bitmesinden sonra 2 yıl geçmesi zorunluluğu getirilmiş; kural olarak aynı *magistratus*'luk makamında en az 10 yıl geçmeden tekrar bulunmak da yasaklanmıştır. Bu ilkeler doğrultusunda *consul*'ler için de kurallar konulmuştur. Kişinin *consul* olmadan önce *cursus honorum*'daki çeşitli *magistratus*'luk makamlarında görev alması bir zorunluluktu. Bir *consul* adayı, sırasıyla *quaestor*'luk, *praetor*'luk yaptıktan ve gerekli süreleri tamamladıktan sonra ancak bu makama gelebilirdi.[12] Aynı kişinin yıllık ve *patricius*'lara ait birden fazla *magistratus*'luk makamında yer almasına Cumhuriyet Dönemi boyunca rastlanmamakla birlikte, bir *plebiscitum* (M.Ö. 344 veya 330) ile yıllık ve *patricius*'lara özgü iki *magistratus*'lığın tek şahısta toplanması açıkça yasaklanmıştır. Fakat yıllık olan ile belirli zamanlardaki *magistratus*'lıklar açısından sakınca yoktur. Bu nedenle aynı zamanda *consul* ve *dictator* veya *censor* olunabilirdi. *Consul*'ün *dictator* olabilmesi normal bir *magistratus*'luğun olağanüstü bir *magistratus*'lukla birleşebildiğini de gösterirdi. Buna karşın *plebs* ve *patricius magistratus*'luğu aynı kişi de toplanamazdı.[13] Zaman zaman bu kurallara aykırı olarak davranıldığı görülmüş; özellikle *magistratus*'luğun genel ilkelerinden biri olan önceki görevin sona ermesinden itibaren tekrar aynı makama gelebilmek için beklenmesi gereken on yıllık süre kuralının Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına doğru uygulanmadığı görülmüştür. Bunun örneği olarak Gaius Marius'u gösterebiliriz. Gaius Marius, M.Ö. 104 - M.Ö. 100 yıllarında aralıksız olarak *consul* makamında bulunmuştur.[14] Yine aynı şekilde Gaius Octavius'un[15] devlet yönetimindeki kariyerine baktığımızda Roma Hukuku ilkelerine aykırı olarak hem *consul*'lük makamına geldiğini hem de uyulması gereken sürelere uyulmadığını görüyoruz. Ön-

7 TÜRKOĞLU, s. 258.

8 TÜRKOĞLU, s. 260.

9 UMUR, Roma Hukuku, s. 28.

10 OKANDAN, Recai Galip, Roma Amme Hukuku İstanbul, 1944, s. 36; UMUR, Roma Hukuku, s. 26-27; s. 45-46; ARSAL, Sadri Maksudi, Umumi Hukuk Tarihi, İstanbul, 1948, s. 193; ATLAN, Sabahat, Roma Tarihinin Ana Hatları I, İstanbul, 1970, s. 25; OKANDAN, s. 140 vd.; TÜRKOĞLU, s. 263.

11 EVANS, Richard J. / KLEİJWEGT Marc, "Did the Romans like Young Men? A Study of the Lex Villia Annalis: Causes and Effects", Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bd. 92, 1992, s. 182.

12 EVERITT, Anthony, Cicero, Roma'nın En Büyük Politikacısının Hayatı ve Dönemi, Çev. Yunus Emre CEREN, İstanbul, 2021, s. 87; TÜRKOĞLU, s. 251.

13 UMUR, Roma Hukuku, s. 44 vd.

14 TÜRKOĞLU, s. 252, dipnot 3.

15 Gaius Octavius Augustus, Gaius Octavius Thurinus olarak doğmuş ve M.Ö. 44 yılında evlatlık edinilmesinin ardından Gaius Julius Caesar Octavianus adını almıştır.

celikle *consul*'lük makamına seçimle değil *Senatus*'un atamasıyla gelmiş, üst üste *consul* seçilmesi kamu hukuku prensiplerine aykırı olmasına rağmen M.Ö. 31'den M.Ö. 23 yılına kadar aralıksız *consul* olmuştur".[16]

C. Makamın Görev Süresi

Consul'lerin 1 yıllık görev sürelerinin başlangıç ve bitiş tarihleri, bir önceki *consul*'ün görev süresinin bitiminden başlayarak hesaplanır.[17] Göreve başlama tarihi II. Pön Savaşı'ndan itibaren 15 Mart ve III. Pön Savaşı'na doğru 1 Ocak olarak kabul edilmiştir.[18] 1 Ocak itibariyle göreve getirilen *consul*'lere, *consul ordinarii* (*consul ordinarius*) denilirdi. Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarında ise bir yıllık görev süresini dolduran eski *consul*'ler, eyaletlere *proconsul* (eyalet valisi) olarak atanmışlardır.[19]

D. Makamın Koşulları

Consul'lük makamında görev alabilmek için ayrıca yaş ve sınıf koşulu belirlenmiştir. M.Ö. 367 yılına kadar sadece *patricius*'lar *consul* olabilmekteyken; bu tarihli *Lex Licinia Sextia* ile *plebs*'lerin de bu makama gelebilmesinin yolu açılmıştır.[20] *Consul* olabilme yaşı ise *patricius*'lar için en az 40, *plebs*'ler ise 42 yaş sınır olarak belirlenmiştir.[21]

II. Consullerin Seçim Usulü

Consul'ler, *Comitia Centuriata* tarafından seçilirlerdi.[22] Cumhuriyet Dönemi'nin son zamanlarına kadar *consul* adaylarının belirlenmesinde görev süresi devam eden *consul* etkiliydi. Zamanla bu adayın belirlenmesinde *senatus* ve *comitia centuriata* da etkili hale gelmiştir.[23] *Consul* adayı/adayları kural olarak *Forum*'da bir toplantı yapılarak *Senatus*'a kendilerini tanıtırlardı.[24] Bu nedenle adayın/adayların bizzat Roma'da bulunarak adaylığını açıklaması gerekliydi. Örneğin Gaius Iulius Caesar, M.Ö. 59 yılı *consul*'lüğüne aday olabilmek için M.Ö. 60 yılının yazında İspanya'daki *propraetor*'luk görevi biter bitmez hızlıca Roma'ya dönmek zorunda kalmıştır. Hatta bu dönüşü hızlandırabilmek için "Zafer Alayı Hakkı"[25]ndan bile vazgeçmek zorunda kalmıştır. *Forum*'daki adayların tanıtımdan sonra *Senatus*, *consul* adaylarının listesini hazırlayarak ilan ederdi. Bu ilanı yapmadan önce hem tekrar toplanması hem de *Comitia Centuriata* ile aynı günde toplanması mümkün değildi.[26] Ancak *Comitia Centuriata, contio* adı verilen resmi olmayan bir şekilde toplanabilirdi. Bu *contio*'da adayların seçmenlere son kez hitap etmelerine izin verilip

---

16 OKANDAN, s. 36; UMUR, Roma Hukuku, s. 26-27; 45-46; ARSAL, s. 193; ATLAN, s. 25; OKANDAN, s. 140 vd.

17 UMUR, Roma Hukuku, s. 29; TÜRKOĞLU, s. 260; KARADENİZ ÇELEBİCAN, s. 21.

18 UMUR, Roma Hukuku, s. 27; "*Kral Romulus tarafından M.Ö. 738'de düzenlenen ilk Roma resmi takvimi tanrı Mars'ın (Mart) adının verildiği ay ile başlar. Bu ay aynı zamanda, yeni seçilen consul'lerin görevlerine başladıkları önemli bir aydır*". DÜRÜŞKEN, Çiğdem, Roma'nın Gizem Dinleri, İstanbul, 2000, s. 164; Bu uygulama, M.Ö. 154 yılında son buldu. Bunun nedeni, İspanya'da çıkan bir ayaklanmayı bastırmak için, M.Ö. 153 yılının Mart ayının ilk günü göreve başlayacak *consul*'lerin Ocak ayında görevlendirilmeleri sonucunda söz konusu yılın 10 ay sürmüş olmasıdır. Bu tarihten sonra takvimdeki yılın başlangıç ayı Ianuarius (Ocak) olmuştur. Bkz. İPLİKÇİOĞLU, Bülent, Eski Batı Tarihi 1, Ankara, 2021, s. 20; DÜRÜŞKEN, s. 193, dipnot 6.

19 KARADENİZ ÇELEBİCAN, s. 21; OKANDAN, s. 37 vd.; *Proconsul*, önceleri *populus* (halk), daha sonra *Senatus* kararıyla bir yıllığına eyaletlere vali olarak gönderilen yüksek kamu görevlisidir.

20 TÜRKOĞLU, s. 261; bkz. TAHİROĞLU Bülent/ERDOĞMUŞ Belgin, Roma Hukuku Dersleri, Tarihi Giriş, Hukuk Tarihi, Genel Kavramlar, Usul Hukuku, İstanbul, 2001, s. 6; UMUR, Lügat, s. 120; UMUR, Roma Hukuku, 1965, s. 28.

21 TÜRKOĞLU, s. 260.

22 ERDOĞMUŞ, Belgin, Roma Hukuku, İstanbul, 1992, s. 12; KARADENİZ ÇELEBİCAN, s. 23; OKANDAN, s. 41; KÜÇÜK, Eşref, "Eski Roma'da Cumhuriyet Dönemi Halk Meclisleri ve Yasa Yapım Süreçleri", Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, 2017, s. 204; ERİŞGİN, Özlem Söğütlü, Roma Kamu Hukuku'na Giriş, Ankara, 2017, s. 66; UMUR, Roma Hukuku, s. 29.

23 UMUR, Roma Hukuku, s. 28.

24 GOLDSWORTHY, Adrian Keith, Caesar, Çev. Efe KURTLUOĞLU, İstanbul, 2014, s. 175.

25 Zafer alayı hakkı, Roma sınırları dışında hem sınırları genişletmek hem de Roma Hazinesi'ne (*aerarium*) yüklü ganimetler kazandırmak açısından önemli başarılar elde eden *consul*'lere bu başarılarından dolayı Roma'da ihtişamlı törenler düzenlenmesi hakkıdır.

26 GOLDSWORTHY, s. 174-5.

verilmediği bilinmemektedir.[27] *Comitia Centuriata*'nın belirlenen adaylardan başka birini aday gösterme yetkisi yoktu. *Consul* seçimleri görev süresi devam eden *consul*'ün iktidarı sırasında (yıl ortasına doğru) yapılırdı.[28]

Comita Centuriata, Campus Martius'ta toplanırdı. *Consul*'lerin sahip olduğu *imperium* yetkisinin sınırını belirleyen bir husus da *pomerium*[29] olduğundan dolayı *Comitia Centuriata* askeri bir *comita* olarak Roma Şehri'nin *pomerium*'u dışında olan Campus Martius'ta toplanırdı.[30] *Comitia Centuriata*'nın toplantı yeri Campus Martius'ta bulunan, üstü kapalı olmayan, tahta çitlerle çevrili, aynı zamanda *saepta* yani "koyun ağılı" veya bazen *oviles* olarak anılan geniş bir alandı ve otuz beş bölüme ayrılmıştı. Bu alanın bir bölümü, seçmenler içindi.[31] Bu toplantı erken Roma askeri sistemiyle güçlü bağlantısı olan ritüellerle yapılırdı. *Consul* seçimleri son derece önemliydi; İtalya'nın her yanından çok sayıda vatandaş bunun için Roma'ya gelirdi. Seçimlere katılan vatandaşların sayısı net bir şekilde bilinmemektedir. Ancak Caesar'ın M.Ö. 60 yılındaki aday olduğu *consul*'lük seçimleri zamanında *census* kayıtlarına göre 900.000'in üzerinde erkek vatandaş olduğu bilinmektedir. Bunların birkaç yüz bini en azından yılın birkaç ayı Roma'da yaşamaktaydı. *Saepta*'nın boyutu göz önüne alındığında bunlardan büyük bölümünün istese bile oy kullanması pek olası değildi. Oy kullanma alanının boyutu ve seçim sürecinin ne kadar zaman alacağı (günbatımından önce tamamlanması gerekiyordu) yönündeki tahmini bilgilere dayanarak kaç kişinin oy kullandığı konusunda hesaplamalar yapılmıştır. Bu alanın ne kadar vatandaşın bir arada bulunmasına elverişli olacağı konusunda tahminler yapılmış; 30.000, 55.000 hatta 70.000 olarak değişik sayılara ulaşılmıştır. Bu tahminleri yürütenlerin de belirttiği gibi oy kullananların sayısı, azami seçmen sayısından muhtemelen çok düşüktü. Seçime başkanlık eden *consul* meclise iki *consul* seçmeleri gerektiğini geleneksel olarak askerlere emir verirmiş gibi bir tarzda söylerdi.[32] Belirlenen *consul* adayları listesi görev süresi devam eden kıdemli *consul* tarafından *Comitia Centuriata*'nın oyuna sunulurdu (*rogat magistratus*).[33] Bu meclis *patricius* ve *plebs* ayrımı gözetmeksizin, vatandaşların 5 sınıfa ayrılarak, her bir sınıfın *centuria*'lar[34] içinde askeri bir düzene göre sıralanması sonucu oluşmuş; her *centuria*'nın bir oy hakkı olduğu bir meclisti.[35] Bu beş sınıfın en önünde yani ilk sırada 18 adet süvari *centuria*'sından oluşan *equites* sınıfı yer alırdı.[36] Oylamaya öncelikle *equites* sınıfından başlanır ve çoğunluk sağlanana kadar oylamaya devam edilirdi. Sonrasında ise 80 centuria'ya ayrılmış birinci sınıfın oyuna başvurulurdu. Bu sınıfa ayrıca marangozlardan, zırh yapımcılardan ve demircilerden (*fabri*) oluşan 1 *centuria* daha eklendiği için bu sınıfın oy sayısı 81'e yükselmiştir. Bu oylama usulüne göre *equites* ve birinci sınıfın oyları kararın ne yönde çıkacağını belirlerdi.[37] *Equites*'ler

[27] GOLDSWORTHY, s. 176.

[28] UMUR, Roma Hukuku, s. 28. Örneğin Caesar'ın adaylığı dönemi'nde (M.Ö. 60) consul seçimleri Temmuz sonunda gerçekleştiğinden Caesar'ın seçim kampanyasını yürütmek için sadece birkaç haftası kalmıştı. GOLDSWORTHY, s. 175.

[29] Roma Şehri'nin eski duvarlarının iç ve dışında serbest bırakılan ve sınırları taşlarla tespit edilen yer. *Comitia Curiata* bu sınırın içinde, *Comiria Centuriata* ise bu sınırın dışında toplanırdı. UMUR, "*Pomerium*", Lügat, s. 158.

[30] SÖĞÜT, İpek Sevda, "Roma Halk Meclisleri (Comitia'lar) ve Faaliyet Tarzları", Prof. Dr. Mehmet Akad'a Armağan, İstanbul, 2012, s. 801.

[31] SÖĞÜT, Comitialar, s. 817; GOLDSWORTHY, s. 176-177.

[32] GOLDSWORTHY, s. 176.

[33] ERİŞGİN, s. 58; UMUR, Roma Hukuku, s. 24.

[34] *Centuria*, Roma ordusunun en büyük birimi olan *legio*'nun (lejyon) kuramsal olarak 100 asker kişiyi içeren en küçük birimidir. HOWATSON, "Centuria", s. 177; ÖZER SARITAŞ, DUYGU, "Roma Hukuku Açısından Populus Romanus'un (Roma Halkı'nın) Krallık Dönemi'nde Örgütlenmesi", Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2019, Cilt: 14, Sayı: 183-184, s. 1849.

[35] ÖZER SARITAŞ, Populus Romanus, s. 1849.

[36] SEVİĞ, Vasfi Raşid, Roma Hukuku Not Hülasaları, (Lucerna Juris), İstanbul, 1945, s. 13; BREWER, Ebenezer Cobham, A Guide to Roman History from the Earliest Period to the Close of the Western Empire. New York, 1857, s. 88; ATLAN, s. 32; ÖZER SARITAŞ, Populus Romanus, s. 1849.

[37] Cicero, Devlet Üzerine'nin ikinci kitabında (De Re Publica, II, 22), *Comitia Centuria*'tadaki oylamada ilişkin şöyle demektedir; "... en zengin on sekiz centuria ... sonra Servius tüm halkın içinden çok sayıda atlı seçip vatandaşların geri kalan kısmını beş sınıfa

ile birinci sınıfın oylarının aynı yönde olduklarını varsaydığımızda zaten toplam sayı 99 olurdu. Bu nedenle diğer *centuria*'ların oylamaya katılmasına gerek olmaksızın kararlar alınabilirdi.[38]

Seçim ve oylama zamanlarındaki en önemli sorunlardan biri ise adayların seçim kampanyalarını yürütürken seçimlerin özgürlüğüne ve dürüstlüğüne zarar verecek hukuka aykırı davranışlarda bulunmasıdır. Özellikle Cumhuriyetin ilerleyen dönemlerinde seçime katılacak aday sayısının artmasına bağlı olarak[39] adayların zaman zaman oy alabilmek için seçimlere hile karıştırıp, rüşvet vermesine veya rüşvet verilmesine yardım ettikleri görülmüştür. Bu nedenle seçim özgürlüğü aleyhine karşı işlenen suçlar konusu ele alınıp bu suçları işleyenler ilgili daimî ceza mahkemelerinde yargılanmışlardır.[40]

Oy çokluğu ile consul seçilen adayların *consul*'lükleri, görevdeki *consul* tarafından ilan edilirdi. Bu seçilen *consul*'ler seçilmiş ama resmen göreve başlamamış (*designatus*) olarak beklerdi. 1 yıllık görev süresi dolmadan *consul*'lerden biri ölürse ya da görevden alınırsa kalan sürede, ölen *consul*'ün yerine geçerek, kalan sürede devleti yönetmesi için "*consul suffectus*" olarak adlandırılan bir *consul* sağ kalan *magistratus (consul ordinarius)* tarafından gösterilerek seçilirdi.[41] *Consul*'lerin savaşta ölmesi nedeniyle bir sonraki yılın *consul*'ü seçilememişse *senatus* üyelerinin her biri *interrex* (ara kral) adı altında yönetimi üstlenirdi.[42]

III. Consullerin Göreve Başlaması

Consul seçimlerinde diğerinden daha çok oy alan *consul*, kıdemli/temsilci *consul* olarak yeni *consul*'lük yılını başlatma yetkisine sahip olurdu. Bu yeni dönem/yıl çeşitli ritüellerle başlardı. Dualar edilir, adaklar sunulurdu.[43] Seçilen *consul*'ler makamlarının çeşitli sembollerini de kullanma hakkı elde ederlerdi. Bu kapsamda c*onsul*'ler, aynı zamanda *magistratus curules*'lerden olup (koltuk sahibi *magistratus*'lar) makamlarının ve iktidarlarının sembolü olarak ve resmi işler sırasında kullandıkları özel katlanabilir fildişi bir sandalye olan *sella curulis*'te oturma hakkına sahip olurlardı.[44] Ayrıca resmi görevlerini yerine getirmek üzere bir yerden başka bir yere giderken, omuzlarında Roma hâkimiyetinin sembolü sayılan *fasces*[45] taşıyan muhafızlardan 12 *lictor*[46]

böldü ve yaşlıları gençlerden ayırdı. Sınıfları öyle bir şekilde düzenledi ki, oy potansiyeli kalabalığın değil, zenginlerin eline geçti. Kalabalıkların daha fazla güze sahip olmamasını her daim devletin kontrolündeki bir unsur haline getirdi." Bu konuda bkz. Cicero, Marcus Tullius, Devlet Üzerine (De Re Publica), Çev. C. Cengiz ÇEVİK, İstanbul, 2014, s. 172 vd.

38 ATLAN, s. 33; ANTHON, Charles, A Manual of Roman Antiquities, New York, 1851, s. 33; Bu makale sadece Servius Tullius dönemine ilişkin açıklamaları içerdiğinden dolayı Cumhuriyet Dönemi *Comitia Centuriata*'sı için bkz. SÖĞÜT, Comitialar, s. 1 vd.; KÜÇÜK, s. 1 vd.; NİCHOLLS, J. J., "The Reform of the Comitia Centuriata", (Centuriata), The American Journal of Philology, Cilt: 77, Sayı: 3, 1956, s. 226-227; ÖZER SARITAŞ, Populus Romanus, s. 1851-52.

39 Bu sayının artmasının nedeni *consul*'lük makamına ikiden fazla kişinin seçiliyor olması değildir. Mesele bir yılda sadece iki kişinin *consul* olabileceği bu makama bir yandan önce ki yılın sayıları artan *praetor*'larının hem de *praetor*'luk görevini daha önce yerine getiren ve *consul* seçilemeyen kimselerin de adaylıklarını koyabilmeleri, bu makam için zorlu bir mücadelenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. ÖZER SARITAŞ, Duygu, Roma Ceza Hukuku'nda Daimî Ceza Mahkemeleri, Bursa, 2020, s. 59.

40 Seçim özgürlüğü aleyhine karşı işlenen suçlar *crimen sodaliciorum* ve *ambitus* olmak üzere ikiye ayrılır. *Crimen sodaliciorum* oyların satın alınması için oluşturulan topluluklarda yer almak suçudur. *Ambitus*, seçimlerde rüşvet verme, yolsuzluk yapma, oy sonuçlarını değiştirme, seçmenleri etkilemek için oyun ve gösteri düzenleme suçudur. Seçim Özgürlükleri Aleyhine İşlenen Suçlar ve bu suçları yargılayan mahkemeler (Quaestio de Sodaliciis/ Quaestio de Ambitu), verilen cezalar için bkz. ÖZER SARITAŞ, Quaestiones Perpetuae, s. 56 vd.

41 UMUR, Roma Hukuku, s. 28.

42 ERİŞGİN, s. 58.

43 GOLDSWORTHY, s. 181.

44 UMUR, Lügat, s. 188.

45 "*Fasces*, kırmızı bir kayışla bağlanmış içinde bir balta bulunan ağaç çubukları demetidir. *Lictor*'lar dar anlamdaki şehrin sınırları (*Pomerium*) içinde balta taşıyamazlardı. Cumhuriyet Dönemi'nde Roma'nın ilk *consul*'ü Valerius Publicola'nın teklifi üzerine, *fasces*'lerden balta demiri çıkarılmıştır. *Dictatör*'ün *lictor*'larının taşıdıkları *fasces*'lerde balta bulunmaktadır". ARSAL, s. 219, dipnot 3.

46 *Lictor,* Roma Örf ve Adet Hukuku'na göre kralların ve üst düzey *magistratus*'ların hizmetinde çalışan

eşlik ederdi.[47] Kenarlarında erguvan renkli şeritler bulunan beyaz *toga* giyerlerdi.[48]

Göreve başlar başlamaz ilk iş olarak ilahi işaretleri yorumlama yetkileri ve görevlerine (*auspicia publica*) dayanarak usulen kehanetlerde bulunurlardı (*auspices*). Bu auspices sırasında yanında bulunan ve *haruspex* olarak isimlendirilen rahipler *consul*'lerin lehine ve onun meşruluğuna dayanak olacak ilahi işaretleri (özellikle sol tarafta görülen şimşek) yorumlarlardı.[49] İkinci iş olarak ise kıdemli *consul* tarafından *Senatus* toplantıya çağrılırdı. Bu çağrı, bir anlamda kural olarak devletin en üst yönetiminden sorumlu olduklarının/en üst makamda yer aldıklarının bir göstergesiydi.[50]

IV. Consullerin Yetki ve Görevleri

Consul'lerin, Roma Devleti'ndeki en üst düzey devlet görevlisi olarak, devlet yönetiminde idari, ekonomik, dini ve yargı alanlarında çok sayıda geniş kapsamlı yetki ve görevleri vardı.[51]

A. Imperium Yetkisi

Consul'ler, *imperium* yetkisine sahip *magistratus*'lardandı.[52] Roma Hukuku'na göre *magistratus*'lar, *imperium*'a (hâkimiyete) sahip olan (*magistratus cum imperio*) ve *imperium*'u bulunmayan, sadece *potestas*'ı (iktidarı) olan *magistratus*'lar (*magistratus cum potestate*) olmak üzere ikiye ayrılırlardı.[53] *Imperium* en yüksek politik yetki olarak devlet iktidarını fiilen kullanabilme yetkisiydi. Bu yetki orduyu kumanda etme yetkisini ve buna bağlı olarak, vatandaşları askere çağırmak ve orduyu düzenlemek; kanun teklif etmek, kanunları yorumlamak ve uygulamak; beyanname yayınlamak (*ius edicendi*); cezalandırmak (*coercitio*); *comitia*'ları ve *Senatus*'u toplantıya çağırmak (*ius agendi cum populo*; *ius referendi*) yetkilerini içermekteydi.[54] *Consul*'ler *imperium* sahibi olarak *magistratus*'luğun verdiği tüm yetkilere sahiptiler. *Imperium* yetkisi göreve başladığı ilk gün *Comitia Curiata* tarafından *lex curiata de imperio* adlı kanunla verilirdi.[55]

Comitia Centuriata'da *consul*'ler belirlendikten sonra *consul*'lere *imperium* yetkisinin geçiş sürecinin tamamlanabilmesi için son aşama olarak *Comitia Curiata*'nın toplanması gerekliydi. *Comitia Curiata*'da oylama yapılır ve bu oylamanın sonucunun olumlu çıkması üzerine seçilen *consul*'lere, meclis, *imperium* yetkisini verdiği yönünde iradesini açıklardı. Meclisin bu yöndeki iradesi *lex curiata de imperio* olarak adlandırılırdı. Başka bir ifadeyle *consul*'lerin *Comitia Centuria*'tada seçilmeleri doğrudan *imperium* yetkisini almalarını sağlamamakta ayrıca kural olarak *Comitia Curiata*'nın da onayını almaları gerekmekteydi. Özellikle *imperium* sahibi *magistratus*'lar için bu olmazsa olmaz koşuldu. Ancak Cumhuriyet'in sonlarına doğru bu koşulun bir formalite haline gelmiş olabileceği düşünülmektedir.[56]

B. Veto Yetkisi

Consul'lerin, "birlikte yönetme (*collegialitas*)" ilkesi gereğince eş yetkilere sahip, iş bölümü içinde, aralarındaki iş birliğini gözeterek çalışma zorunluluğunun getirdiği zorluklar, *intercessio* (veto/yasak ediyorum) yetkisi ile hafifletilmiştir. Birbirlerinin ve alt makamlardaki *magistratus*'ların (genellikle *praetor*'ların) kararlarına

ve resmi görevlerini yerine getirmek üzere bir yerden başka bir yere giderken onlara eşlik eden kamu görevlisidir. ÖZER, Duygu, "Bir Roma Kamu Görevlisi Olarak Lictor", Arkeoloji ve Sanat, Sayı: 147, 2014, s. 93 vd.

47 ARSAL, s. 196.

48 SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, s. 58.

49 GREENIDGE s. 161; s. 196.

50 GREENIDGE s. 197.

51 UMUR, Roma Hukuku, s. 29; TÜRKOĞLU, s. 261.

52 UMUR, Roma Hukuku, s. 29; TÜRKOĞLU, s. 262.

53 UMUR, Roma Hukuku, s. 46-47; *Imperium*'u olan *magistratus*'lar *dictator*, *consul*, *praetor*'dur. Bunlar *magistratustus*'luğun verdiği tüm yetkilere sahiptirler. *Potestas* yetkisine sahip olan *magistratustus*'lar *censor*, *quaestor*, *aedilis curulis* ve sadece *plebs* sınıfının *magistratustus*'larından olan *Tribunus plebis* ve *aedilis plebis*'lerdir.

54 UMUR, Roma Hukuku, s. 46-47.

55 SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, s. 58; ARSAL, s. 196; OKANDAN, s. 41.

56 ALLEN, William F, "The Lex Curiata de Imperio", Transactions of the American Philological Association (1869-1896), Cilt: 19, 1888, s. 5.

karşı *intercessio* (veto/yasak ediyorum) yetkisini kullanma haklarına sahip kılınmışlardır.[57]

Consul'lerin birbirlerinin kararlarına karşı ileri sürebilecekleri *intercessio* adlı veto hakkı bir çeşit fren görevi görmektedir. *Intercessio* hakkının kullanılması ile kararı veto edilen *consul*'ün yapmak istediği iş engellenerek kararı uygulanmazdı. Böyle bir duruma yol açmamak için *consul*'ler her zaman karşılıklı görüş alışverişinde bulunup, *Senatus*'a danışmışlardır. Ayrıca *magistratus*'lar arasındaki hiyerarşik düzen nedeniyle, üst seviyedeki bir *magistratus* olarak *consul*'ler de alt düzeydeki bir *magistratus*'un aldığı kararı yasaklayabilirdi (*prohibitio*).[58] Böylece birlikte çalışma zorunluluğu içinde uygun bulmadıkları işleri yapmaktan kaçınma olanağı elde etmişlerdir. Genellikle *consul*'ler görev süreleri içinde, sırayla bir aylık sürelerle kıdemli *consul* sıfatıyla ile hareket ettikleri göz önüne alındığında böyle bir çözüm aralarında bir uyuşmazlık çıkmasını engellemek için benimsenmiştir. Bu çözüm *consul*'lerden birinin diğerinin kıdemli *consul* olduğu bir ay boyunca tamamen boş ve yetkisiz kaldığı anlamına gelmemekteydi. Bu durum sadece yetkileri kullanırken diğer *consul*'den daha ön planda oluğu anlamına gelmekteydi.[59] Hangi *consul*'ün kıdemli *consul* statüsünde olduğunun göstergesi *lictor*'lardı. Kıdemli *consul*'ün görevli olduğu ay kıdemsiz olan *consul*'ün *lictor*'ları, kuralın aksine önünden değil arkasından yürürlerdi.[60]

C. İdari Yetkileri

Roma *magistratus*'larının idari faaliyet alanı Roma sınırları içinde (*domi*) ve dışında (askeri *militiae*) olmak üzere iki ayrı bölgeye ayrılarak düzenlenmiştir. Bunların ikisi arasındaki sınır çizgisini belirleyen bazen *pomerium*, bazen şehir dışındaki ilk kilometre taşı olmuştur.[61]

1. Roma Sınırları İçindeki İdari Yetkileri

Roma sınırları içinde *consul*'lerin sahip oldukları başlıca yetkilerden biri *edictum* yayınlama yetkisidir (*ius edicendi*).[62]

Edictum'lar, Cumhuriyet Dönemi'nde Roma Hukuku'nun kaynaklarından biridir. Romalı *magistra*'ların *edictum*'larındaki prensipler hukukun kaynağı olarak Ius Honorarium'u oluşturmuştur.[63]

Edictum'lar, seçilen *consul*'ün görevi sırasında belirlediği politikaları uygulamak üzere öngördüğü emirleri, yasakları ve hukuk kurallarını içeren yazılı bir belgedir.[64] *Consul*'lerin *edictum*'ları, *edictum*'un çıkarılmasına yol açan gereksinim ortadan kalktığında geri çekilirdi başka bir ifadeyle süreli/geçici *edictum*'lardı.[65]

2. Roma Sınırları Dışındaki İdari Yetkileri

Roma sınırları dışındaki görevlerinin en önemli bölümü askerî alandaki görevleriydi. Bu görevleri, sahip oldukları askeri yetkilere dayanarak yerine getirirlerdi. Roma ordusunu oluşturmak ve düzenlemek başlıca görevleriydi. Bu görevleri kapsamında zor kullanarak asker toplama yetkisi olan *dilectus* yetkisine sahiptiler. Consuller, bu yetkiyi, komutanlığını yaptığı, olağan ve düzenli *consul* ordusunu toplarken özgürce kullanabilmekteyken; olağanüstü durumlarda, daha fazla asker toplayabilmek için *Senatus*'tan izin almak zorundaydılar (Livius 3. 42; 28. 45.).[66] *Consul*'ler, gençlere (*juniores*)[67] askerlik çağrısında bulunarak, onları önceden *Capitol*'da, daha sonra da *Campus Martius*'da toplarlardı. Toplanan gençler *consul*'lerin denetimi altında *tribunus militae*'lerce (*tribunus militum*) se-

[57] Tribunus plebis hariç tüm *magistratus*tus'luklar *consul*'e bağlıdır. TÜRKOĞLU, s. 261.

[58] UMUR, Roma Hukuku, s. 46.

[59] SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, s. 6; TÜRKOĞLU, s. 260; s. 259, dipnot 30, 32.

[60] GOLDSWORTHY, s. 181.

[61] GREENIDGE, s. 79; s. 153.

[62] GREENIDGE, s. 153.

[63] SCHWARZ, Andreas B., Roma Hukuku Dersleri, Cilt: 1, Çev. Türkan RADO, İstanbul, 1965, s. 105.

[64] GREENIDGE, s. 153.

[65] GREENIDGE, s. 153.

[66] GREENIDGE, s. 153-4.

[67] Roma'da uygulanan silah taşıma ehliyeti içinde farklı yaş belirlenmiştir. Bu bağlamda, Antik Roma'da imparatorluk kurulmadan önce hiçbir vatandaş on yedinci yaşını tamamlamadan askerlik yapamazdı. Daha sonra bu yaş on altı olarak değiştirildi. JAMES, T. E., The Age of Majority, The American Journal of Legal History, Cilt: 4, Sayı: 1, Oxford, 1960, s. 24.

çilirdi. Seçilen kişiler yemin ederek (*sacramentum*) *consul*'lere bağlılıklarını ilan ederlerdi (Polibius. vi. 19, 21)".[68] Askerlik yemini, yemin edene düşmana karşı silah kullanma hakkını kazandırmakta, hayatın olağan koşullarında eşkıyalık sayılabilecek şiddet eylemlerini meşru askerlik hizmetine dönüştürmekteydi (*legitima militia*, Livius .8. 34).[69] Askerlik yeminini bozan suçlu sayılarak "sacer" statüsü kazanır böylece tanrıların intikam duygularını tatmin edebilmek için *consul* tarafından yargısız idam cezasına çarptırılırdı (Dionysius xi. 43). *Consul*'lerin, askeri suçlar için verdikleri cezalar sahip oldukları *coercitio* (cezalandırma) yetkisi kapsamında değerlendirilirdi. Bu ceza diğer *consul* tarafından veto edilemezdi. Bu cezalandırma yetkisi kural olarak Cumhuriyet Dönemi boyunca sınırsız gibi görünse de Roma vatandaşlarının yaşamlarının kutsal olduğuna dair inancın gitgide artmasıyla birtakım değişikliklere uğramıştı. Bu da Cumhuriyetin son yüzyılı boyunca askerlere ölüm cezası verme konusunda daha da temkinli davranılmasına yol açmıştır.[70]

Askeri alandaki görevlerinin bir parçası da en üst kademeden (*tribunus militum*) en alt kademeye kadar ordu komutanlarını atama yetkisine sahip olmalarıydı. M.Ö. 362'de her bir *consul* için 2 lejyondan toplam 4 *lejyon*'luk düzenli ordunun *tribunus militum*'larından altısının, M.Ö. 207 ise tüm 24 adet *tribunus militum*'ların seçim yetkisi *comitia tributa*'ya geçmiştir. (Livius, vii. 5)[71]

Askeri görevleri kapsamında yapacakları harcamaları *Senatus*'un bilgisi dahilinde Roma Devlet Hazinesi'nden (*Aerarium*) alırlardı. *Senatus*'un talimatı doğrultusunda hazineden sorumlu *quaestor*'lar, *consul*'lere belirlenen ödeneği kayıt altına alarak verirlerdi. Böylece *Senatus* harcanan parayı da denetleme olanağı elde etmekteydi.[72]

Consul'lerin Roma sınırları dışında diplomatik görevleri de vardı. Roma Devletini dış ülkelerde temsil eden baş elçi konumundaydılar. Elçiler önce consullerle görüştükten sonra consullerce Senatus'a tanıtılırdı.[73]

D. Comitia Centuriata ve Senatus'u İlişkin Yetkileri ve Yasamadaki Rolü

Consul'ler, *Comitia Centuriata*'yı ve *Senatus*'u toplantıya çağırma ve toplantıya başkanlık etme yetkisine (*ius agendi cum populo/senatus*) sahiptir. Toplantının yapılacağı zamandaki hangi *consül* kıdemli ise onun tarafından bu yetki kullanılırdı.[74]

Cumhuriyet Dönemi'nde kanun yapma yetkisi *comitia*'lardaydı. *Comitia Centuriata, Comitia Tributa* kanun (*lex)* çıkaran organlardı.[75] Halk meclislerinin, *magistratus* seçmek veya yargısal faaliyette bulunma fonksiyonu dışındaki kararlarına "kanun" (*lex*) denirdi.[76] Kanunlar çeşitli aşamalardan geçerek yürürlüğe girerler ve bu yürürlüğe giriş süreci genel olarak aynıydı. Kanunların yürürlüğe giriş süreci yetkili *magistratus*'un/ *consul*'ün kanun tasarısı (latio legis) hazırlamasıyla başlardı. *Rogatio* ismini alan kanun tasarısı önce *Senatus*'da görüşülür ve tartışılırdı. *Consul*'ün hazırladığı tasarı, tahta levhalar üzerine yazılarak herkesin görebileceği bir yere asılarak oylama gününe kadar ilan edilirdi (*promulgatio*).

Kural olarak ilan tarihi ile oylama tarihi arasındaki 3 haftalık süre içerisinde (*trinundium*) ilgili kanunun sunulacağı meclis üyeleri gayri resmi olarak (*contio*'larda) veya *consul*'ün çağrı-

[68] GREENIDGE, s. 154; SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, s. 59.

[69] GREENIDGE, s. 154.

[70] GREENIDGE, s. 154.

[71] GREENIDGE, s. 154-5.

[72] ARSAL, s. 204; GREENIDGE, s. 155; M.Ö. 205 yılında Scipio Africanus, kamu kaynaklarını gereksizce harcamakla Cato tarafından suçlanmıştır. TÜRKOĞLU, s. 262, dipnot 40; ÖZER SARITAŞ, Duygu, Cumhuriyet Dönemi Roma Vergi Sistemi, İstanbul, 2012, s. 30.

[73] TÜRKOĞLU, s. 261.

[74] Kural olarak *Comitia Centuriata*'yı *consul*, *praetor* ve *dictator* gibi *imperium* yetkisine sahip *magistratus*'lara (*magistratus maiores*) aittir. Ancak *imperium* yetkisi olmamasına rağmen tek istisnai durumda yani *censor*'un çağrısı üzerine *census*'un (nüfus sayımı) yapılması ile ilgili olmak üzere toplanabilirdi. ERDOĞMUŞ, s. 12, SÖĞÜT, Comitia'lar, s. 817; SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, s. 59.

[75] SÖĞÜT, İpek Sevda "Roma Hukukunda Lex Kavramı", Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, 2013, s. 63-75, s. 65.

[76] UMUR, Roma Hukuku, s. 175.

sı üzerine toplanabilir ve tasarıyı tartışabilirlerdi. *Consul* veya kişiler tasarının leh ve aleyhinde konuşabilirlerdi ancak farklı bir karar veremezlerdi.[77] İlan süresinin sonunda *comitia*'lar ilanda belirtildiği günde, kanun tasarısını oylamak üzere toplanırdı. Kanuna uygun bir *comitia* toplantısı yapılabilmesi için her şeyden önce yetkili *magistratus*'un usulüne uygun olarak *comitia*'ları toplantıya çağırması; toplantı gününün bayram ve Pazar gibi önemli günler ile uğursuz sayılan bir güne denk gelmemesi gerekirdi. Pazar günleri Roma'ya gelen köylülerin bütün gün meydanda kalmaya zamanları olmazdı. Oylama günü *consul*, *auspicium* aldıktan sonra oylama yapılmaya başlanırdı. Oylama için seçilen günden önceki günün gece yarısında magistra *auspicium* alırdı ve şafakta halkı toplanmaya çağırırdı. Bu kuralın, *Senatus*'un halkı dizginlemesini ve *tribus*'ların kışkırtıcı faaliyetlerini zamanında yatıştırılmasını sağladığı ifade edilir.[78] Meclisi toplantıya çağırmış ve başkanlık etmekte olan *magistra* kanun tasarısının gerekçesini açıklar ve tasarı metnini okurdu. Magistra meclise, kanun tasarısına uyup uymadığını sorardı (*rogat*): *Quirites, velitis, iubeatis, vos rogo*, "Quirites vatandaşlar bunu istiyor musunuz; vatandaşlar size soruyorum". "*Rogo, Quirites, velitis iubeatis*?" (Vatandaşlar, size soruyorum, [bu yasayı] uygun bulur ve emreder misiniz?). Sonrasında oylama (*suffragium*) gerçekleştirilirdi.[79] Meclis üyeleri oylarını, toplantıya başkanlık eden *magistra*'nın verdiği küçük levhalar (*tabela*) üzerine yazarlardı. Oyların sayımı yapılır ve sonuç açıklanırdı.[80] Kanunların kabulü aşamasından sonra gerçekleşen ilan aşaması zorunlu bir aşama değildi. Toplumun öğrenmesinin gerekli görüldüğü durumlarda kabul edilen bir kanunun ilanına, toplantıya başkanlık eden *consul* karar vereceği gibi kanun metni de bu ilanı gerekli görebilirdi (*publicatio*).[81]

[77] UMUR, Roma Hukuku, s. 176.

[78] KÜÇÜK, s. 211; SÖĞÜT, Comitia'lar, s. 821.

[79] KÜÇÜK, s. 211.

[80] ERDOĞMUŞ, s. 13; UMUR, Roma Hukuku, s. 177; KÜÇÜK, s. 210-211; SÖĞÜT, Comitia'lar, s. 822.

[81] ERDOĞMUŞ, s. 13.

E. Yargı Yetkisi

Praetor'luk makamının (*praetor urbanus*) kurulmasıyla birlikte yargılama yetkisi (medeni yargıdaki) esas olarak *prateor*'un faaliyet alanı olarak görülmüştür. *Consul*'ler de *imperium* yetkisine sahip olan bir *magistras*'tu ve evleviyetle yargılama yetkisine sahipti. Ancak *consul*'lerin sıkı sık Roma sınırları dışında askeri görevlere çıkmaları bu yetkinin olağan koşullarda günlük yaşam içinde *praetor*'larca kullanılmasına ve sadece *praetor*'luk makamına aitmiş gibi görülmesine yol açmıştır. Başka bir ifadeyle *consul*'lerin *imperium* sahibi bir *magistratus* olarak yargılama yetkisinin olmadığı teorik olarak söylenmezdi. *Consul*'lerin yargılama yetkisi ceza yargılaması alanındaydı. Özellikle zaman zaman Daimî Ceza mahkemelerinde (*Quaestiones Perpetuae*) *Senatus*'un görevlendirmesi üzerine soruşturmaları yürütürlerdi.[82] Bu görev *imperium* yetkisine dayanan *coercitio* yetkisi kapsamındaydı. *Coercitio*, ceza yargılaması ile doğrudan ilişkili olmakla birlikte ondan farklıydı. *Coercitio* yetkisi devlete karşı işlenen suçlar ve emirlerinin uyulmasını sağlamak için öngörülmüştü. Ayrıca *coercitio* yetkisini *comitia*'larla paylaşmak zorunda değildi.[83] *Coercitio* yetkisi sınırsız bir yetki de değildi; verilen cezalara karşı *provocatio ad populum hakkı* tanınmıştı.[84]

F. Olağanüstü Dönemdeki Yetki ve Görevleri

Consul'ler olağanüstü zamanlarda, *Senatus*'tan aldıkları yetkiye dayanarak dictator *atama yetkileri vardı. Kural olarak consul*'lerden biri tarafından *dictator* atanırdı.[85]

Dictator'un görev süresi 6 aydan daha uzun olamazdı. Bu süre için *consul* makamı askıya alınmaktaydı.[86] Hangi *consul*'ün atama yapacağı

[82] PINA POLO, Francisco, The Consul at Rome, Cambridge; New York, 2011, s. 122.

[83] GREENIDGE, s. 167.

[84] ÖZER SARITAŞ, Quaestiones Perpetuae, s. 28 dv.

[85] EREN, Selahattin, "Roma Diktatörlüğü", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 2017, Cilt: 23, Sayı: 2, s. 174.

[86] UMUR, Roma Hukuku, s. 31; TÜRKOĞLU, s. 263, dipnot 43.

consul'lerin Roma'da olup olmadığına göre belirlenirdi. Her iki *consul*'ün de Roma'da olması durumunda öncelikle *consul*'lerin anlaşmalarıyla (*comparatio*), anlaşmazlık olması halinde ise kura çekimi (*sortitio*) ile belirlenirdi. *Consül*'ün atama kararına karşı *intercessio* uygulanmazdı.[87] *Dictator*'un görevi, kendisini atayan *consul*'un görevinin sonlanmasıyla birlikte sona ererdi.[88]

V. Consullerin Cezai Sorumluluğu

Roma Cumhuriyet Dönemi'nde yürütme organının en üst makamını oluşturan *consul*'lerin hukuki durumlarında incelenmesi gereken önemli bir mesele de cezai anlamda sorumluluk durumlarıdır. Cumhuriyet Dönemi'nin *imperium*'a sahip *magistratus*'ları için sorumsuzluk söz konusu değildir. Roma hukukunda kural olarak *magistratus*lar görev süreleriyle sınırlı olmak kaydıyla- bu süre içerisinde- cezai sorumluluk anlamında mutlak olarak sorumsuzdurlar. Bununla birlikte görev süresi biten bir *magistratus* hakkında, görevi sırasında işlemiş olduğu iddia edilen "görev suçları" nedeniyle suçlandırılarak yargılanabilirler.[89] Başka bir ifadeyle görev sürelerinin sonunda *consul*'lerin alelade bir vatandaşa dönüşmesiyle, yıl boyunca kullanılan *imperium*'un kullanım yetkisinin yasalara aykırı, kötü, geç, kullanımı ya da gerektiğinde kullanılmaması gibi haller nedeniyle yargılanabilir ve cezaya çarptırılabilir, yani idarenin hesap verebilirliği vardır.[90]

Sonuç

Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli *magistratus*'larından biri olan *Consul*'lerin hukuki durumlarının incelenmesi dönemin kendine özgü anayasal düzenini anlamak açısından önemlidir. Gerek *comitia*'larla gerekse *Senatus*'la iş birliği ve uyum içerisinde çalışmaları, Cumhuriyet Dönemi Roma Devleti'ni en üst düzeye taşımıştır. Makamın en ayırt edici özelliklerinden biri olan sahip oldukları *imperium* yetkisini askeri ve idari alanda dengeli ve hukuka uygun kullanmışlardır. Bu dengenin ve hukuka uygunluğun bozulduğu noktada Cumhuriyet Dönemi anayasal düzeni tehlikeye girmiştir. *Cursus Honorum*'daki konumları ve sorumlulukları sayesinde Cumhuriyet değerlerinin temsilcisi ve devletin koruyucusu olmuşlardır. Aynı zamanda Roma'nın diplomatik ilişkilerinin düzenleyicisi olmuşlardır. Roma vatandaşlarıyla iletişim halinde olmuşlar, *Comitia*'lar ve *contio*'lar aracılığıyla devlet yönetiminde halkın nabzını tutmuşlardır. Yasama alanında etkin rol oynamışlardır. *Edictum*'ları ile anayasal düzene katkı sağlamışlardır. Ayrıca yetkilerini kullanırken ve görevlerini icra ederken cezai sorumlulukları olmasa bile görev süresi sonunda hukuka aykırı olarak yetki ve görevlerini aştıklarında yargılanabilmişlerdir.

---

87 EREN, s. 174.

88 TÜRKOĞLU, s. 269.

89 KARADENİZ ÇELEBİCAN, s. 21; OKANDAN, s. s. 37. ARSAL, s. 194. TÜRKOĞLU, s. 261, dipnot 33; SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, s. 61.

90 KÜÇÜK, s. 201.

Kaynakça

ALLEN, William F: "The Lex Curiata de Imperio", Transactions of the American Philological Association, Cilt: 19, 1888, s. 5-19.

ANTHON, Charles: A Manual of Roman Antiquities, New York, 1851.

ARSAL, Sadri Maksudi: Umumi Hukuk Tarihi, İstanbul, 1948.

ATLAN, Sabahat: Roma Tarihinin Ana Hatları I, İstanbul, 1970.

BREWER, Ebenezer Cobham: A Guide to Roman History from the Earliest Period to the Close of the Western Empire, New York, 1857.

CICERO, Marcus Tullius: Devlet Üzerine (De Re Publica), Çev. C. Cengiz ÇEVİK, İstanbul, 2014.

DÜRÜŞKEN, Çiğdem: Roma'nın Gizem Dinleri, İstanbul, 2000.

ERDOĞMUŞ, Belgin: Roma Hukuku, İstanbul, 1992.

EREN, Selahattin: "Roma Diktatörlüğü", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, İstanbul, Cilt: 23, Sayı: 2, 2017, s. 167-220.

EVANS, Richard J. / KLEİJWEGT Marc: "Did the Romans like Young Men? A Study of the Lex Villia Annalis: Causes and Effects", Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bd. 92, 1992, s. 181-195.

EVERITT, Anthony: Cicero, Roma'nın En Büyük Politikacısının Hayatı ve Dönemi, Çev. Yunus Emre CEREN, İstanbul, 2021.

GOLDSWORTHY, Adrian Keith: Caesar, Çev. Efe KURTLUOĞLU, İstanbul, 2014.

GREENIDGE, A. H. J. (Abel Hendy Jones): Roman Public Life, Londra, 1901.

HOWATSON, M.C.: Oxford Antik Çağ Sözlüğü, Çev. Faruk ERSÖZ, İstanbul, 2015.

İPLİKÇİOĞLU, Bülent: Eski Batı Tarihi 1, Ankara, 2021.

JAMES, T. E.: The Age of Majority, The American Journal of Legal History, Cilt: 4, Sayı: 1, Oxford, 1960, s. 22-33.

KARADENİZ ÇELEBİCAN, Özcan: Roma Hukuku, Ankara, 2019.

KÜÇÜK, Eşref: "Eski Roma'da Cumhuriyet Dönemi Halk Meclisleri ve Yasa Yapım Süreçleri", Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, 2017, s. 199-214.

NICHOLLS, J, J.: "The Reform of the Comitia Centuriata", (Centuriata), The American Journal of Philology, Cilt: 77, Sayı: 3, 1956, s. 226-227.

OKANDAN, Recai Galip: Roma Amme Hukuku İstanbul, 1944.

ÖZER SARITAŞ, Duygu: "Roma Hukuku Açısından Populus Romanus'un (Roma Halkı'nın) Krallık Dönemi'nde Örgütlenmesi" Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 183-184, 2019, s. 1823-1857 (Populus Romanus).

ÖZER SARITAŞ, Duygu: Roma Ceza Hukuku'nda Daimî Ceza Mahkemeleri (Quaestiones Perpetuae), Bursa, 2020 (Quaestiones Perpetuae).

ÖZER SARITAŞ, Duygu: Cumhuriyet Dönemi Roma Vergi Sistemi, İstanbul, 2012.

ÖZER, Duygu: "Bir Roma Kamu Görevlisi Olarak Lictor", Arkeoloji ve Sanat, Sayı: 147, 2014, s. 93-97.

PINA, POLO Francisco: The Consul at Rome, Cambridge; New York, 2011.

SCHWARZ, ANDREAS B.: Roma Hukuku Dersleri, Cilt: 1, Çev. Türkan RADO, İstanbul, 1965.

SEVİĞ, Vasfi Raşid: Roma Hukuku Not Hülasaları, (Lucerna Juris), İstanbul, 1945,

SMITH, William: Dictionary of Greek and Roman Antiquities, Londra, 1875.

SÖĞÜT, İpek Sevda "Roma Hukukunda Lex Kavramı", Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, 2013, s. 63-75 (Lex Kavramı).

SÖĞÜT, İpek Sevda: "Roma Halk Meclisleri (Comitia'lar) ve Faaliyet Tarzları", Prof. Dr. Mehmet Akad'a Armağan, İstanbul, 2012, s. 799-831 (Comitialar).

SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, Özlem: Roma Kamu Hukuku'na Giriş, Ankara, 2017.

TAHİROĞLU Bülent/ERDOĞMUŞ Belgin: Roma Hukuku Dersleri, Tarihi Giriş, Hukuk Tarihi, Genel Kavramlar, Usul Hukuku, İstanbul, 2001.

TEKİN, Oğuz: Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş, İstanbul, 2008.

TÜRKOĞLU, Gökçe H.: "Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 2, 2009, s. 251- 289.

UMUR, Ziya: Roma Hukuku Lügatı, İstanbul, 1975 (Lügat).

UMUR, Ziya: Tarihi Giriş, Kaynaklar, Umumi Mefhumlar, Hakların Himayesi, İstanbul, 1965 (Roma Hukuku).